

hagyva az értelmezésnek. Ez a tágasság sok lehetőséget is biztosít az olvasónak, de el is bizonytalaníthatja. Holott alighanem arról van szó, hogy – mint Ovidius kétezer év után – az olvasó is szabad. A metamorfózis nemcsak mítosz, hanem egzisztenciális tétje van – még akkor is, ha a kapuk már az éjbe tárulnak. [Magvető]

DECZKI SAROLTA

„a szív úttalan vándorútján”

BÁTHORI CSABA: *A HOSSZÚ TÁV*

Báthori Csaba költészete valószínűleg nem illelhető a „felkapott” vagy „divatos” jelzőkkel – néhány kortárustól eltekintve talán rokontalannak is tűnhet a mai magyar lírában –, mégis az egyik legnemesebb értelemben vett metafizikus költészet példája, melynek elődjait inkább a nyugat-európai hagyományban kell keresnünk [például Hölderlin, Rilke vagy Rimbaud szinte átüt a verseken]. Magyar vonatkozásokkal új, *A hosszú táv* című kötetének esetében inkább Babits felől számolhatunk [főként a bölcséleti költészet vagy formai fegyelmesség miatt], ám József Attila, Tandori Dezső [akinek emlékére Báthori négy oldalas verset szán], illetve Weöres is megidéződik (mind transzcendens témáiban, mind formai játékaiban, szóválasztásaiban). Ugyanakkor Báthori saját költészetén belül található leginkább vonatkozási pontok, saját életművében következetesen utal, ismételi, illetve írja újra egyes sajátos motívumait, gondolatait.

A hosszú táv is (több korábbi Báthori-kötethez hasonlóan) a létezésről beszél, komoly, nehéz verseken keresztül, ahol minden esetben a nyelvnek is („klasszikus”) súlya van, ez az érett, kidolgozott nyelvezet pedig változatos formai gazdagságon keresztül szólal meg. A kötet, bár a létezés, az ember nagy kérdéseit járja körül, számtalan ellentmondással teszi ezt: az örök kételyből kifolyólag nincsenek érvényes állításaink, mindössze főbb motívumaink, melyek állandó értékmodosításokkal térnek vissza, ám konzisztens jelenlétük miatt biztos motívumhálónak rögzülnek. Így ha mégis kapaszkodót remélünk, a rekurrens képek, fogalmak [például az Isten, szív, nap, dal, szerelem, és így tovább] saját érvényét, jelentőségét szem előtt tartva, kiválasztottságuk okán és értékítéletük nélkül adhatnak kulcsot a kötet gondolatvilágának megközelítéséhez.

Például a versek beszélőjének/beszélőinek Istenhez való viszonya is sokféle és ellentmondásos, ám mégis állandó – ha állítása szerint el is hagyta őt („Istenem, istenem, mért / hagyta el?” – *Hosszútávfutás*), még hitetlenségében is tényként, egyfajta nulladik pontként létezik a szellemi: „Isten, legnagyobb elhagyottam / hiszi csak el, én vagyok én” [*Túl az éveken*]. A kötet istenképe a keresztény Istenből csak részben építkezik: ez az isten az embereken keresztül tapasztalja meg önmagát („Csak itt lélegezhetsz az embereken” – *Visszakönyörgés*), de akár hozzáférhetővé is válhat az erre elhivatott ember számára („Ha elég tűzben gázoltam, csak akkor / látlak meg s fejtelek ki önmagamból” – *Visszakönyörgés*). Isten a szívben lakik, de az ember a szívtől elidegenedett; míg a többszöri „rohadt” vagy a „dirib-darabra / zúzott semmisség” [*Mérleg*] mind jellemzői a szívnek, addig a következő is éppúgy igaz: „Nincs szívem-kívül semmi kincsem” [*Eseménytelenség*]. A szíven a gyűlölet és

Isten együtt osztoznak tehát – ennek tényében azonban nincsen semmi paradox, a kötetvilág kettős természete teszi lehetővé ennek igazságát is.

A kettősség vagy ellentétlogika magát a kötet szervezőerejét jelenti, amely az eddigiekhez hasonló, egymást kizáró állításpárok mellett kételemű szövszerkezetekben vagy néhány verssoron belül is rendre megmutatkozik: a „tüzes hó” (*Hajnali hieroglifák*), „élve nyugosztalt” (*Számadás*), „mint ki magasba süllyedt” (*Az örök téma*), „vetkőzve öltözik” (*Tavaszi*), „[i]smerem s nem ismerem e vidéket” (*El, el, el, el!*) szöveghelyek például csak egy töredékét jelentik ezeknek a megoldásoknak. Továbbá szokatlan módon két esetben is ugyanazzal a címmel szerepel egy-egy szöveg (*Számadás, Mérleg*), illetve találunk II.-I. fordított számozással megkülönböztetett verspárokat is a kötetben (*Elégia II.*, melyet az *Elégia I.* követ; *Négysoros II.*, majd később: *Négysoros I.*), mely címadási gesztusok szintén a kettő [kettőosztottság/kétféleség] logikájába illeszkednek. Mindezeket túl pedig az emberként létezés is megragadhatóvá teszi ez a szerkezeti-gondolati alapstruktúra, amely az embernek egyszerre anyagi és szellemi létezőként való felfogását is ábrázolni tudja: „csak bennünk van nyitva halál és élet / egyszerre, cseng a semmi és a minden / egy húron, míg dörrenve összeérnek” (*Visszakönyörgés*). Másképp fogalmazva, az emberben küzd egymással az isteni és az anyagi, a felettes-én és az ösztön-én, a lelkiismeret-vezérelt meggyőződés és annak gyakorlati realizálása (vagy inkább realizálatlansága), amely szétfeszítettség a kötet bizonytalan alaphangját is alátámasztja. Egyik oldal sem válhat kizárólagossá, ebben a kettősségben kell szükségszerűen mértéket, az egyensúlyt megtalálni – embernek lenni. Ennek kifejező szimbóluma a kötetbeli Ikarosz: ha túl magasra száll, a nap megolvastja a viaszt, ha túl alacsonyan, a tenger hullámai ragadják el. Mindazonáltal a leghétköznapibb képekben is líraian jelenik meg ez a kettősség, ég és föld összeérése: „Zsenge tócsákon pár földre hullt / égdarab.” A kötet cím „hosszú távja” viszont mintha irányt szabna és célt állítana e mellé a kettősségre ítélt létmód mellé: „Mert élő, állat vagyok én is, / mégis a Paradicsom öre, / úttalan út világokon visz / át a sárból a fönti földre” (*Csendélet*).

Ennek a kettős léttapasztalatnak a számlájára írható az az örök kétely is, ami a kötetet végig ebben a duális állapotban tartja, illetve az a kizárólagosságnélküliség, amellyel a kötet állításai bírnak. Gondolati szinten (mint Schrödinger macskájának esetében) minden egyszerre lehet igaz, akár a kötet egymást kizáró állításai is: az egyes életutak váltják be az egyik vagy másik potenciális lehetőséget, így tehát a szabad akarat lesz az egyetlen igazi birtokunk: „Öt ujjam van, azokkal tudok ölni, / de simogatni is” (*A hajnal kapujában*). Az érme mindkét oldalának láttatása mindazonáltal a komplexebb gondolkodást, az állandó felülvizsgálatot, a teljesebb megismerést is hangsúlyozza, melyet a kötet borítója is találóan illusztrál: Paul Klee 1915-ös rajza (*Death for the Idea / Der Tod für die Idee*) akár a megkérdőjelezés nélkül elfogadott eszmék kritikájaként, az embert elragadó szélsőségek veszélyeinek ábrázolásaként is érthető. Azonban a „jótékonyan eltakart” igazság ismerete nélkül is helyt kell állnia az embernek („gömbölyű napja / dülöng előtte / ő sem akarja / lásson előre” – *Télvég tavasszal*), a realizálódó döntéseknek tétje van, a [feltételezett] cél felé csak az egyik út visz – ugyanakkor sosem késő irányt változtatni. Ezt a kötet (főleg harmadik ciklusa) is aktualizálja, amely a mai állapotok kíméletlen kritikája mellett a járványhelyzet felől is értelmezi a ma emberének lehetőségeit: „szeretne érne / valamit itt lenni / de nincs mit élni / ilyen időkben” (*Télvég tavasszal*); „2020-ban élünk és mindannyian / barbárok vagyunk. Kirohadt a szívünk, üres az ország” (*Mi lett belőlünk*). *A hosszú táv a pan-*

démia egyszeri tapasztalatát is ki tudja tágítani, és épp annyira sikerül érvényesítenie benne az eldönthetelenség érzetét, mint a szabad akarat tétjét: „mindenki vigaszt hazudik / járvány idején is” [*Mérleg*], de: „a képzelt végen még mindig javulhatsz / kicsit, mondom, hiszel vagy nem hiszel” [*Pandémia*].

A kötet felfogása szerint bármikor új irány vehető, melyet a *napok* jelentőségének repetitív nyomatékosítása is jelez. Minden nap egy új esélye és önálló egysége a teremtésnek, amely éppen elég hosszú ahhoz, hogy beváltható lehetőség legyen: „Ettem, ettem, megint ettem, és úsztam, / úsztam, megint úsztam, ettem, és mégis / ma van”, „Nincs haladék: ma kell embernek lennem” [*Semmi zokszó*]. A pozíciójukban egymás melletti, de tartalmukban egymásnak ellentmondó szövegek ennek a „hosszú távnak” napokban kifejeződő állomásaiként is érthetők: „mai öröm holnapai fájdalom” [*Túl az éveken*], „Tegnap eltörtém, láthatod, / akár egy negyed köszönés. / De ma lélegzet vagyok, / fényes egész” [*Sikoly*]. Ennek az örökké váltakozó létmódnak a dinamikája azonban sosem engedi meg a nyugalmi állapot elérését, de egy cél létezése is legalább olyan eséllyel faktu, mint amennyire a lét játéka: „Kék mágnes a messzi fenség, / de földre húz a szárnyam, / mintha szívémben bolyongnék” [*Sikoly*]. Ez a bolyongásképzet, illetve az ember kettős természetéből fakadó otthontalanság és megszokhatatlanságérzés az emberi élet elemi tartozékai.

Senki nincs azonban, aki olyan otthontalan lenne a világban, mint a költő. A költő-médium az éberségét vesztett emberről is tud, és helyette/érte is virraszt: „Te otthonodnak / nyerted el a Teremtést, / hol az én szemem csak virraszthat / és elemészt a bujdokolás-szag”, [*Párhuzamosan élni*]. Mindeközben küldetésének kényszere hajtja – „Kötelesség messzire / menni, a költészet nem / vágta, nem rövidtáv” [*Ars poetica*] –, amely egyrészt a kötetcímet is új jelentésréteggel bővíti, másrészt az így kiemelt költői hitvallást, a költészet szerepét metaszinten is értelmezi, és a kötet tematikájának központi elemévé fokozza. Az emberiség számára gyógyírként, útjelzőként felfogott költészet az *Ars poetica* című szövegben konkretizálódik: „A költészet azt akarja, / ne bármi történjen veled, / hanem az, amiért élsz”, de a kötetlogika ennek bizonyosságát sem tűri el: „Mintha minden száj némaságra várna, / mert minden hang megszégyenült a zajban” [*Elégia II.*]. Az aszketikus magány, csend óhajta a költőség kényszerével szemben permanensen felbukkan, azonban egy másik alapmotívum, a szerelem állandó jelenlétével az eddigiek szokatlan egybefoglalása, metszete is megképződik.

A *kettő* egygyé oldásának legnagyobb misztériuma, a szerelem nemcsak a költészet sajátosságait bírja valamilyen rejtett analógia szerint („szerelem, fúrge szókinsz, / csendülsz, bár dallamod sincs” – *Kis tryptichon*), de két ember egygyé válása kollektív szinten is az elvesztett egység és otthon visszaállítását képes elvégezni: „Kettőnk gyönyörűsége / száll az emberiségre” [*Hasad a hajnal*]. Persze semmi esetre se gondoljuk, hogy az élet kérdéseit fejtegető kötetben a szerelem majd választ kínál, bár a verseken keresztül megmutatott mélységében és transzcendens természetében lenne potenciál – mely egyébiránt a szintén nemrég megjelent *Se feledés, se álom* című kötet szerelemértéséhez is közel áll), a kötet kettős játéka ezt a lehetséges törekvést is kikezdi: „Seb és balzsam a szerelem, / török és születik” [*Emlék és sejtelem*]. Viszont az öröm egyik forrásaként, a gyűlöletlakta szív megszabadítójaként, illetve az élet velejárójaként (a tudással és kétséggel karöltve) az ember ősrésze és állandó kísérője marad: „Őseim / úgy akarták, hogy ott álljon szüntelen / mellettem Éva és a kígyó” [*A hamu a test*].

Ahogy a szerelmet az intimtől az egyetemesig kiterjeszti, *A hosszú táv* más vonatkozásaiban is működtetni tudja ezt az aspektust: a saját élményeket tematizáló versek jól illeszkednek a kötet metafizikai hangoltságához is. A főleg a harmadik ciklusban helyet kapó, már megnevezhető tér-időhöz, személyekhez kapcsolódó néhány szöveg, továbbá [átvittebb értelemben] a költőként és szerelmes férfiként megélt emberi lét versei is egyedítik a művek jelentős részét, ám az öregkor – ahonnan az ember talán már a „hosszú távra” is rálátással bír – adja a „legsajátabb” versek alapját. A számvetések/számadások alapján képződik meg, valamint a halál közelségéből [is] fakad az elmúlás személyes-egyetemes poétikája, amely ugyanakkor az életidő célelvőségét még egy közel egész élet elmúltával [és a kötet utolsó versére] sem tudja biztosan kijelenteni: „Ó, napjaink! Szálló színes szilánkra / zúzott semmiségek! Jaj, volt-e útja / részeg, igazság-ittas tébolyunknak?” [*Napok s utak szalagján*].

Báthori Csaba verseskönyve tehát nem állít kizárólagosan semmit – ha úgy tűnik, hogy mégis, néhány verssel később annak inverzével vonja vissza állítását. Viszont azokról a dolgokról szól a kötet, amelyek a legfontosabbak – ezekre érdemes a kétkedés energiáit elhasználni, ezeket célszerű minden oldalról vizsgálat alá vetni: az Istent, a szívet, a költészetet, a szerelmet, a hajnalt. Máskülönbén egy bizonyosságot mintha mégis kimondana az utolsó szöveg – amelynek valószerűségét a feltételes módú, átgondoltságot mutató megfogalmazás adja: „Ha van Nap s nincs is isten, létezik / a jóság” [*Napok s utak szalagján*]. Olyan kompromisszuma, közös nevezője lehet ez az anyagnál többre hivatott, de a szellemi természetére már érzéketlen embernek, amely látható bizonyosság mégis talán a legtöbbet hozhatja ki az emberből, hasonlóan a ma körülöttünk tapasztalható szenvedés [esetleges, és vállaltan csak keveseket érintő] hatásához, az annak nyomán halványan derengő éberséghez: „Mostanág nem éltél senki másért, / ideje lenézni a szív sarába” [*Pandémia*]. [*Napkút*]

SZEMÁN KRISZTINA

• • • • •

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Grafikai terv, layout: Alkotópont Grafikai Műhely Kft.

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401–3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. E-mail: alfoldfolyoirat@gmail.com — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál [Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900]. További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.